

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

СТЕПАНЧУК СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.3:664

**ФОРМУВАННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі маркетингу Національного університету харчових технологій Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Петухова Ольга Михайлівна,
Національний університет
харчових технологій
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри маркетингу

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Дергалюк Богдан Володимирович,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
Міністерства освіти і науки України,
доцент кафедри економіки
і підприємництва

кандидат економічних наук, доцент
Петренко Людмила Анатоліївна,
Державний вищий навчальний заклад
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана
Міністерства освіти і науки України,
доцент кафедри бізнес-економіки і
підприємництва

Захист відбудеться «23» квітня 2021 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.058.01 Національного університету харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою: 01601 Київ, вул. Володимирська, 68, аудиторія А-311.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою: 01601 Київ-33, вул. Володимирська, 68

Автореферат розісланий «22» березня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент

О.В. Тур

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вдало сформований та реалізований інтелектуальний потенціал промисловості складає основу ефективності національної економіки та є запорукою її подальшого розвитку. Харчова промисловість України займає провідне місце в національній економіці і має особливе стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки, внутрішніх потреб та експертного потенціалу нашої країни. Розвиток харчової промисловості тісно пов'язаний із питаннями ефективності формування та використання інтелектуального потенціалу, що є основою стабілізації та розвитку національної економіки в цілому.

Серед зарубіжних вчених дослідженням інтелектуального потенціалу з підкресленням зростаючого значення ролі людського капіталу, займалися Г. Беккер (Becker G.), Д. Белл (Bell D.), Дж. К. Гелбрейт (Galbraith J. K.), Дж. Кендрік (Kendrick J. W.), А. Сен (Sen A.K.), А. Тоффлер (Toffler A.), Т. Шульц (Shultz T.) та ін. Комплекс питань, пов'язаний із визначенням сутності інтелектуального потенціалу та капіталу, їх діагностики, дослідження впливу факторів інноваційної привабливості харчової промисловості на розвиток національної економіки, досліджували українські науковці: А.Б. Бутнік-Сіверський, Т.В. Березянюк, І.О. Галиця, С.О. Гуткевич, Б.В. Дергалюк, А.Р. Дунська, В.І. Ємцев, А.О. Заїнчковський, А.М. Колот, Д.Ф. Крисанов, І.П. Мойсеєнко, О.Ф. Морозов, Л.А. Петренко, О.М. Петухова, М.І. Пугачов, М.М. Розумний, Н.М. Скопенко, Л.В. Страшинська, Г.М. Тарасюк, О.Л. Чернелевська та багато інших.

Більшість вчених досліджує інтелектуальний потенціал переважно в системі суспільного інтелектуального потенціалу чи інтелектуального потенціалу підприємства, діагностування стану чи ефективності його використання, але без врахування галузевих особливостей та орієнтації щодо перспектив розвитку. Проте сучасний стан інтелектуального потенціалу харчової промисловості потребує управління на засадах, направлених на перспективу. З точки зору теорії вимагають подальшого розвитку питання формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості за напрямком уточнення понятійно-категорійного апарату, дослідження інтелектуоутворюючих чинників та факторів, що сприяють ефективному нагромадженню інтелектуального потенціалу, оцінка стану інтелектуального потенціалу харчової промисловості та визначення перспектив його розвитку. Зазначені проблемні питання обумовили вибір теми, визначили мету, завдання та вплинули на спрямованість дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету харчових технологій: «Економічні і соціально-трудова аспекти управління персоналом на підприємствах харчової промисловості» (номер державної реєстрації 0112U006801), де особисто автором здійснено дослідження сучасного стану інтелектуального потенціалу за рівнем освіти, науки та інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості та «Посилення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації 0116U008138), де особисто автором досліджено теоретико-методичні положення з формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості з метою здійснення ефективного управління.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток теоретико-методичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

Для досягнення поставленої мети поставлено такі завдання:

- дослідити теоретичні засади та економічну природу формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу національної економіки;
- систематизувати фактори впливу на формування, використання та розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості;
- оцінити стан розвитку національного інтелектуального потенціалу економіки України у порівнянні з іншими країнами світу;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції формування та використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості з погляду національного інтелектуального потенціалу;
- запропонувати та обґрунтувати програму розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості;
- розробити систему заходів щодо формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості з погляду національного інтелектуального потенціалу;
- зпрогнозувати вплив запропонованої програми на формування, використання та розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

Об'єктом дослідження є процеси формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

Предметом дослідження є теоретико-методичні основи і практичні аспекти удосконалення формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості з погляду національного інтелектуального потенціалу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, гносеологічні підходи, логічні закони побудови висновків. Емпіричні результати дослідження базувались на застосуванні таких методів, як: *ретроспективний аналіз, групування та узагальнення, інтерпретація наукових даних, діалектичний метод, синергетика*. Для аналізу та оцінки інтелектуального потенціалу харчової промисловості використовувалися: *економіко-статистичний, економічний та порівняльний аналіз, інтегральні параметри*. Для опису інтелектуального потенціалу як системи, визначення структури та взаємозв'язків між елементами інтелектуального потенціалу застосовувалися: *принципи теорії систем та економічної синергетики; закони фундаментального розвитку соціально-економічних систем* – для формування структури, характеристик та перспектив розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості; *порівняльний аналіз та методи економіко-математичного моделювання* – для оцінювання інтелектуального потенціалу та аналізу ефективності його використання; *експертні методи оцінювання та математичного аналізу* – для аналізу взаємозв'язків між елементами інтелектуального потенціалу харчової промисловості та їх впливу на подальший розвиток; *методи графічного аналізу* – для наочного відображення теоретичних положень та емпіричних даних.

Теоретичною та інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні документи ЄС та України, наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених з питань формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу, офіційні дані Державної служби статистики України та Євростату, аналітичні матеріали національних та міжнародних інституцій, дані експертних опитувань та анкетування, дані фінансової та управлінської звітності підприємств харчової промисловості, а також власні дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних основ формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості. Найбільш вагомими результатами дослідження полягають у наступному:

удосконалено:

- систематизацію ключових факторів впливу на формування, використання та розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості, які побудовано як багаторівневу структуру і доповнено групою факторів мезорівня, що враховують особливості харчової промисловості (інтеграція освіти, науки і виробництва; акумулювання результатів діяльності сільського господарства України в харчовій промисловості та ін.);

- структурно-логічну послідовність трансформування інтелектуального потенціалу харчової промисловості в інтелектуальний капітал харчової промисловості через апарат оцінки вартості інтелектуальних ресурсів та здійснення їх правового захисту, що дозволить реалізовувати інтелектуальний потенціал і в процесі його капіталізації отримувати прибуток;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-категорійний апарат теорії інтелектуального потенціалу у частині визначення понять:

«інтелектуальний потенціал харчової промисловості», яке на відміну від існуючих сформовано з погляду національного інтелектуального потенціалу, розглядається як система та враховує особливості харчової промисловості, і виражається через сукупність інтелектуального потенціалу працівників харчової промисловості, структурно-організаційного інтелектуального потенціалу, інтелектуальної продукції та технологій, нематеріальних активів, готових до трансформації в інтелектуальний капітал;

«інтелектуальний капітал харчової промисловості» з погляду національного інтелектуального капіталу – як сукупність інтелектуальних ресурсів харчової промисловості, що є в наявності та використовуються в процесі функціонування харчової промисловості, в результаті чого отримується галузевий продукт інтелектуальної праці і забезпечується економічний та інноваційний розвиток, зростання ВВП, конкурентоспроможність суб'єктів харчової промисловості;

- загальні принципи розроблення програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості з погляду національного інтелектуального потенціалу, що сформовані на основі результатів PEST-аналізу, адаптовані до особливостей харчової промисловості і виражені через систему чинників впливу з розробленням заходів ефективного використання та стимулювання розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості;

- підходи до розроблення системи заходів стимулювання використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості, яку побудовано за ієрархічно-інтегральним принципом як цілісну трьохрівневу систему заходів (макро-, мікро-, мезорівня), на основі чого на мезорівні запропоновано створення галузевих sharing-центрів обміну результатами інтелектуальної діяльності харчової промисловості та запровадження корпоративної освіти, а на мікро-рівні – застосування системи виявлення молодого потенціалу на підприємствах і у ЗВО з метою подальшого кар'єрного росту на замовлення підприємств харчової промисловості, що дозволить активізувати перетворення інтелектуального потенціалу харчової промисловості на інтелектуальний капітал;

- теоретико-методичний інструментарій прогнозування впливу результатів реалізації програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості на збільшення величини доходу (роялті) підприємств харчової промисловості, який актуалізовано використанням екстраполяції тренду та врахуванням експертних оцінок із застосуванням GAP-методу, що дозволило зробити прогноз про досяжність стратегічних цілей.

Відмінність одержаних результатів від існуючих наукових напрацювань полягає у системності дослідження формування та розвитку інтелектуального потенціалу національної економіки України та харчової промисловості на основі застосування удосконаленої теоретико-методологічної бази, що дозволяє визначити національний та галузевий рівень інтелектуального потенціалу та сформулювати напрями підвищення ефективності його формування, використання та розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані як державними органами законодавчої та виконавчої влади в процесі удосконалення державного управління соціально-економічним розвитком України, так і окремими суб'єктами господарювання. Окремі результати дисертаційного дослідження, такі як: управління формуванням, використанням, розвитком інтелектуального потенціалу та підходи до захисту об'єктів інтелектуальної власності використані при удосконаленні організаційної та управлінської діяльності ПрАТ «Полонський хлібозавод» (довідка №68/15 від 10.09.2020 р.), ПП «Рудюк О.І.» (довідка №24 від 23.09.2019 р.), ТОВ «Берегівський консервний завод» (довідка №132 від 27.10.2019 р.), ПрАТ «Обухівський молокозавод» (довідка №1211 від 18.11.2019 р.). Концептуальні засади управління інтелектуальним потенціалом з метою підвищення ефективності його формування та використання та практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інтелектуальної діяльності використані у «Програмі соціально-економічного розвитку регіону» територіальної громади міста Фастів, Київської області (довідка про впровадження №06-33/5352 від 11.12.2020 р.) та були покладені в основу «Програми соціально-економічного розвитку Полонської ОТГ 2016-2020 рр.» Полонською міською радою об'єднаної територіальної громади в Хмельницькій області (довідки: №62/05-37-3023/2015 від 16.12.2015р. та №2885 від 19.11.2020 р.). Результати дослідження використовуються в навчальному процесі Національного університету харчових технологій при викладанні дисциплін «Ринкові дослідження», «Методи наукових досліджень та планування експерименту», «Організація виробничої і маркетингової діяльності» (довідка від 15.11.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які отримані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено на 17 конференціях: IV Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспір. та мол. учен.: «Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України» (м. Київ, 2013 р.); 79 Міжн. наук. конф. мол. учен., аспір. і студ.: «Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті» (м. Київ, 2013 р.), Дні науки філософського факультету – 2013 (м. Київ, 2013 р.), IX Міжн. наук.-практ. конф. «Управління сучасним підприємством» (м. Київ, 2013 р.), Другому Північно-та Східно-Європейському Конгресі з Харчової Науки NEEFood – 2013, (м. Київ, 2013 р.), XXIV Міжн. Колоквіумі Інституту CEDIMES (м. Київ, 2013 р.), 80-тій Міжн. наук. конф. мол. учен., аспір. і студ. «Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті», (м. Київ, 2014 р.), Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості» (м. Київ, 2014 р.), V Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспір. та мол. учен. «Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України», (м. Київ, 2014 р.), Міжнар. наук. конф., присвяченій 130-річчю НУХТ «Нові ідеї в харчовій науці – нові продукти харчовій промисловості» (м. Київ, 2014 р.); III Всеукр. наук.-практ. конф. «Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК» (м. Київ, 2014 р.), XXVth Intern. Colloq. of Institut CEDIMES (Росія, м. Москва, 2014 р.), II Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості» (м. Київ, 2015 р.), 81-й Міжн. наук. конф. мол. учен., аспір. і студ. «Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI ст.» (м. Київ, 2015 р.), 10th Intern. Conf. «Economic Integrations, Competition and Cooperation: Accession of the Western Balkan region to the European Union» (Хорватія, м. Рієка, 2015 р.), XI Міжн. наук.-практ. конф. «Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах» (м. Київ, 2015 р.), Науковому семінарі «Сучасні тенденції та проблеми розвитку економіки» (м. Київ, 2020 р.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 26 наукових праць, в т.ч. у 1 міжнародній колективній монографії (особисто автору належить 0,40 д.а.), 7 наукових статтях у фахових виданнях, які індексуються в міжнародних наукометричних базах (3,90 д.а.), 1 стаття у періодичному науковому виданні інших держав (0,40 д.а.), 17 тезах доповідей на конференціях (1,66 д.а.). Загальний обсяг опублікованих праць становить 6,36 д.а.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 208 сторінок і включає 34 таблиці, 75 рисунків. Дисертація містить 21 додаток. Список використаних джерел становить 245 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет дослідження, охарактеризовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

У першому розділі «Теоретико-методичні засади формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості» на основі узагальнення матеріалів наукових та практичних джерел встановлено сутність інтелектуального потенціалу та капіталу харчової промисловості; визначено структуру та систематизовано склад елементів інтелектуального потенціалу на трьох рівнях (макро, мезо, мікро).

В результаті проведеного гносеологічного аналізу запропоновано дефініцію: *інтелектуальний потенціал харчової промисловості* з погляду національного інтелектуального потенціалу є сукупністю усіх інтелектуальних ресурсів харчової промисловості, а саме: інтелектуального потенціалу працівників, що наділені інтелектуальними здібностями, структурного інтелектуального потенціалу підприємств та організацій, інноваційної продукції та технологій, нематеріальних активів підприємств готових до трансформації в інтелектуальний капітал. Під *інтелектуальним капіталом харчової промисловості* запропоновано розуміти реалізований інтелектуальний потенціал харчової промисловості, тобто сукупність інтелектуальних ресурсів харчової промисловості (інтелектуальний потенціал працівників та організацій, інноваційна продукція та технології, нематеріальні активи), які є в наявності та використовуються в процесі функціонування харчової промисловості, в результаті чого отримується галузевий продукт інтелектуальної праці, і забезпечується економічний та інноваційний розвиток, зростання ВВП, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів харчової промисловості.

Сформовано процесно-орієнтовану схему трансформації інтелектуального потенціалу, яка включає низку складових, які інтегруються у цілісну систему, що дозволяє зрозуміти процес перетворення інтелектуального потенціалу з номінального на реальний інтелектуальний капітал з ефективною подальшою реалізацією в національній економіці (рис. 1).

Рис. 1. Схема формування та використання інтелектуального потенціалу

Проведений аналіз дозволив визначити та систематизувати найвагоміші групи чинників та їх складові, що впливають на формування інтелектуального потенціалу харчової промисловості на рівні національного інтелектуального потенціалу (рис. 2).

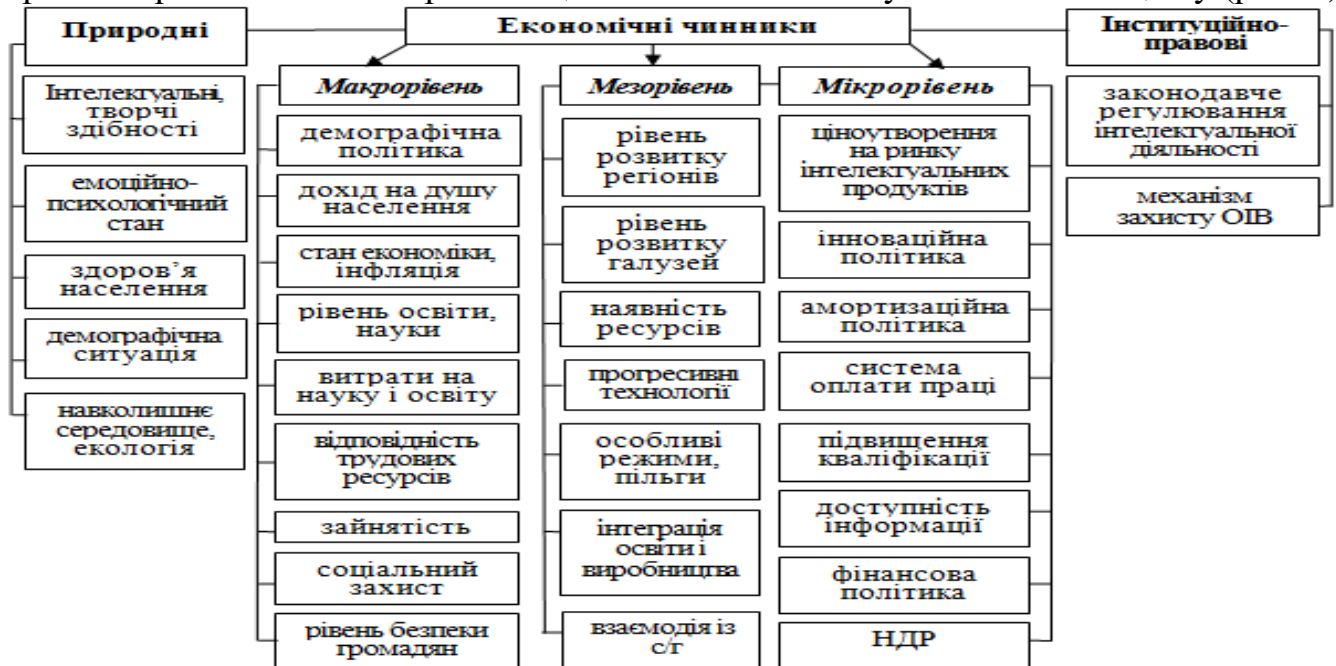

Рис. 2. Чинники впливу на формування інтелектуального потенціалу харчової промисловості на рівні національного інтелектуального потенціалу

На рівні харчової промисловості сформовано систему основних факторів, що впливають на інтелектуальний потенціал: природні, емоційно-психологічні, інституційно-правові. Економічні диференційовано на фактори зовнішнього, внутрішнього середовища та доповнено групою мезорфакторів (регіонального та галузевого впливу), що враховують особливості харчової промисловості (інтеграція освіти, науки і виробництва та акумулювання результатів діяльності сільського господарства України в харчовій промисловості та ін.).

Формування інтелектуального потенціалу харчової промисловості розглянуто з огляду наповненості таких системно-структурних елементів, як: кадрового потенціалу, матеріально-технічного потенціалу, освітньо-наукового потенціалу, соціально-інформаційного та організаційно-правового потенціалів.

Оскільки основою інтелектуального потенціалу харчової промисловості та національного інтелектуального потенціалу є індивідуальний інтелектуальний потенціал, з'ясовано структуру та визначено природу інтелектуального потенціалу окремого індивіду. Сформовано систему факторів, що впливають на формування інтелектуального потенціалу окремого індивіда (рис. 3).

Рис. 3. Фактори формування індивідуального інтелектуального потенціалу

Інтелектуальний потенціал необхідно розглядати як реалізований, нереалізований та той, що підлягає реалізації. Використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості відбувається шляхом його трансформації в інтелектуальний капітал харчової промисловості, що стає можливим за допомогою оцінки та правового захисту інтелектуальних ресурсів (рис. 4).

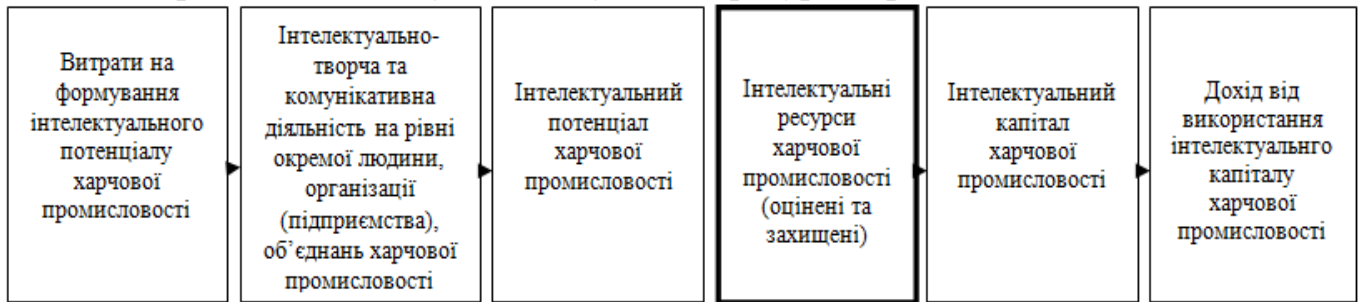

Рис. 4. Процес трансформації інтелектуального потенціалу харчової промисловості в інтелектуальний капітал харчової промисловості

Встановлено, що управління інтелектуальним потенціалом харчової промисловості з погляду національного інтелектуального потенціалу являє собою сукупність дій і заходів, спрямованих на забезпечення ефективного планування, організацію і контроль, формування, розвиток та відтворення інтелектуального потенціалу в національній економіці, а також мотивацію процесів акумулювання і нагромадження інтелектуальних ресурсів.

Розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості передбачає розробку і реалізацію заходів, спрямованих на збільшення кількості ОПШВ, а також на підвищення ефективності їх використання. Встановлено, що для ефективного розвитку харчової промисловості та національної економіки необхідна система заходів із формування, використання та нагромадження таких інтелектуальних ресурсів, що можуть бути оцінені та надійно захищені з метою їх швидкого перетворення на інтелектуальний капітал.

У другому розділі «Оцінка стану інтелектуального потенціалу харчової промисловості в системі національної економіки України» визначено місце України поміж інших країн світу за рівнем розвитку людського потенціалу та проаналізовано стан інтелектуального потенціалу харчової промисловості за показниками освіти, науки, інтелектуальних розробок, інноваційним розвитком.

Встановлено, що проблема вимірювання інтелектуального потенціалу отримала надзвичайну актуальність внаслідок загострення глобальних суперечностей, що виникають між провідними державами світу та їх потужними регіональними об'єднаннями, корпораціями, промисловістю, а також між розвиненими країнами і рештою людства в умовах глобалізації економічного та культурного життя.

Проведені дослідження засвідчили, що Україна має досить високий рейтинг серед країн світу за рівнем грамотності населення старше 15 років (вміння писати і читати) і займає дев'яту позицію за даним показником – 99,80% грамотного населення до всього населення України.

Дослідження динаміки індексу людського розвитку та його складових на основі спеціалізованої звітності ООН за період 1990–2019 рр. засвідчило позитивну тенденцію, за якою більше 40-ка розвинених країн, в яких проживає значна частина населення планети, мають великі успіхи в зростанні потенціалу в порівнянні з 90-ми

роками. Значення індексу людського розвитку для України за окремі роки дозволяє оцінити положення нашої держави серед інших країн світу (табл. 1).

Таблиця 1

Значення індексу людського розвитку

Ранг	Країни	Значення індексу за роками					Темп приросту 2019/1980		Темп приросту 2019/2010	
		1980р.	1990р.	2000р.	2010р.	2019р.	Абс., +/-	Відн., %	Абс., +/-	Відн., %
1	Норвегія	0,796	0,844	0,913	0,941	0,954	0,158	19,85	0,013	1,38
...										
6	Австралія	0,850	0,873	0,906	0,927	0,938	0,088	10,35	0,011	1,19
...										
15	США	0,837	0,870	0,897	0,908	0,920	0,083	9,92	0,012	1,32
...										
22	Ізраїль	0,763	0,802	0,856	0,886	0,906	0,143	18,74	0,020	2,26
...										
26	Франція	0,722	0,777	0,846	0,883	0,891	0,169	23,41	0,008	0,91
...										
32	Польща	...	...	0,770	0,811	0,872	-	-	0,061	7,52
...										
49	Російська Федерація	...	...	0,691	0,751	0,824	-	-	0,073	9,72
...										
61	Малайзія	0,559	0,631	0,705	0,758	0,804	0,245	43,83	0,046	6,07
...										
77	Таїланд	0,486	0,566	0,626	0,680	0,765	0,279	57,41	0,085	12,50
...										
82	Перу	0,574	0,612	0,674	0,721	0,759	0,185	32,23	0,038	5,27
...										
88	Україна	...	0,705	0,671	0,725	0,750	-	-	0,025	12,50
...										
129	Індія	0,344	0,410	0,461	0,542	0,647	0,303	88,08	0,105	19,37
...										
138	Конго	0,465	0,502	0,478	0,528	0,608	0,143	30,75	0,08	15,15
...										
147	Непал	0,242	0,340	0,398	0,455	0,579	0,337	139,26	0,124	27,25
...										
180	Малі	0,174	0,204	0,275	0,356	0,427	0,253	145,40	0,071	19,94
...										

В роботі розглянуто загальні тенденції різних країн світу за рівнем індексу людського розвитку, визначено місце України в світових рейтингах та побудовано лінію тренду індексу людського розвитку України з 1990 по 2019 рр., що дозволило зробити висновок про зберігання останніми роками в Україні позитивної тенденції зростання показника до значення 0,75 пункти, що дозволяє віднести Україну до країн з високим рівнем людського розвитку. Встановлено, що на значення показника індексу людського розвитку в Україні особливий вплив здійснили такі показники: здоров'я: очікувана тривалість життя при народженні – 72,00 роки; освіта: середня кількість років навчання в школі – 11 років; доходи/використання ресурсів: валовий національний дохід на душу населення – 7994,00 дол. США; нерівність: ІЛР, скоригований з урахуванням нерівності – 0,701; гендерна політика: індекс гендерної нерівності – 0,995 пункти; бідність: населення в багатовимірній шкалі бідності – 6,4%; робота і ризики: кількість працюючого населення в загальній кількості – 48,9%; безпека людини: бездомне населення у відсотках до всього населення – 6,2%; торгівля та фінансові потоки: міжнародна торгівля (експорт-імпорт у % до ВВП) – 99,0%; мобільність населення і міграція: показник чистої міграції (на 1000 осіб населення) – -0,2; середовище: викиди діоксиду вуглецю на душу населення (тонн) – 5,30 т.; соціально-економічна стійкість (відсоток кваліфікованої робочої сили до працюючого населення) – 98,3%; демографія: загальна чисельність населення у мільйонах – 42,216 мільйони людей.

Наповненість значення показника індексу людського розвитку для України та інших держав може бути пояснене через розрахунок індексу інтелектуального потенціалу, динаміка якого знаходиться в кореляційній залежності з двома із

чотирьох ключових показників індексу людського розвитку: рівня грамотності населення (у віці від 15 років і старше), сукупного коефіцієнта охоплення населення середньою і вищою освітою, очікуваною тривалістю життя та ВВП на душу населення (табл. 2).

Таблиця 2

Структура індексу людського розвитку України та окремих країн світу 2019 рік

Значення індексу (ІЛР)	Очікувана тривалість життя при народженні (роки)	Рівень грамотності дорослого населення (% у віці від 15 і старше)	Сукупний валовий коефіцієнт охоплення населення середньою і вищою освітою, %	ВВП на душу населення (тис. дол.)
1. Норвегія (0,954)	1. Гонг-Конг (Китай) (85,29)	1. Естонія (99,8)	1. Німеччина (94,6)	1. Катар (129,638)
26. Франція (0,891)	25. Бельгія (82,17)	9. Україна (99,7)	9. Фінляндія (91,5)	3. Сінгапур (101,387)
32. Польща (0,872)	32. Німеччина (81,40)	15. Росія (99,5)	23. Польща (86,6)	7. ОАЕ (69,222)
49. Росія (0,824)	49. Оман (78,58)	30. Фінляндія (99,0)	33. Росія (83,2)	24. Фінляндія (46,596)
70. Грузія (0,786)	70. Венгрія (77,31)	56. Ізраїль (97,1)	46. Україна (79,7)	43. Польща (32,005)
88. Україна (0,750)	87. Армєнія (75,55)	74. Сінгапур (94,4)	64. Іран (74,3)	50. Росія (28,797)
96. Ямайка (0,726)	118. Україна (72,5)	103. Турція (88,7)	100. Тайланд (66,5)	112. Україна (9,287)
129. Індія (0,647)	130. Ірак (71,08)	147. Індія (66,0)	133. Індія (66,5)	118. Узбекистан (8,498)
181. Сьєрра-Леоне (0,438)	180. Малі (60,54)	177. Малі (26,2)	189. Нігер (24,7)	144. Замбія (4,118)

Структурний аналіз динаміки індексу людського розвитку в залежності від величини ВВП на душу населення за паритетом споживчої спроможності засвідчує, що економічна (грошова) складова не завжди є вирішальною і відображається на значенні індексу людського розвитку. Соціальні характеристики, пов'язані з фундаментальними сторонами життєдіяльності людини і суспільства (смертність, народжуваність, тривалість життя), не настільки динамічно мінливі у коротких часових проміжках, як економічні показники. Тому навіть при різкому зростанні ВВП не варто очікувати швидкого збільшення приросту людського потенціалу. Здійснюючи прогноз на найближчі роки, необхідно виходити з того, що на динаміку національного інтелектуального потенціалу будуть суттєво впливати рівень освіти та науки.

Саме підготовка та освіченість працівників визначає рівень людського інтелектуального потенціалу в економіці України та в окремих її галузях. Вітчизняна харчова промисловість має статус провідної економічно-ефективної галузі нашої держави з потужним технічним оснащенням, сучасними технологіями, з автоматизацією більшості виробничих процесів та задіяним висококваліфікованим та освіченим персоналом, об'єднує понад 40 підгалузей та виробництв, у яких задіяні близько 15 тис. суб'єктів господарювання.

Результати проведеного дослідження кількості ЗВО та наукових установ, які спеціалізуються на підготовці та перепідготовці кадрів для харчової промисловості України засвідчили, що спостерігається сталий попит на отримання професійних знань за напрямком навчання: харчова промисловість, технології, інженерія тощо. Значення показника ступеня охоплення вищою освітою працівників харчової промисловості (який наближається до 23% і з кожним роком зростає), дозволяє зробити висновки, що промисловість забезпечена висококваліфікованим кадровим потенціалом.

Результатом ефективної реалізації інтелектуального потенціалу харчової промисловості в освітній та науковій діяльності є подання заявок на отримання

охоронних документів на ОІВ. Встановлено, що діяльність з охорони прав на об'єкти промислової власності в сфері харчової науки та виробництва в Україні присутня і в останні роки досить активно набирає оберти в порівнянні з попередніми періодами. Провідне місце серед інституцій, які займаються інтелектуальною діяльністю, займає Національний університет харчових технологій (заклад займає понад 80% в системі отриманих заявок на охорону ОІВ у харчовій промисловості). Динаміка отримання охоронних документів НУХТ за останні 10 років наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Кількість отриманих охоронних документів НУХТ на ОІВ за 2011-2020 рр.

№ з/п	Назва охоронного документу	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Абс. відх. 2020 до 2011	Абс. відх. 2020 до 2019
1	Подано заявок, в т.ч. зі здобувачами	256	351	442	475	396	301	276	327	236	235	-21	-1
		144	174	385	277	181	207	174	188	128	140	-4	12
2	Патентів на винахід	46	40	63	70	55	52	66	50	38	47	1	-9
3	Патентів на корисні моделі	145	207	231	218	250	258	236	200	134	130	-15	-4
4	Свідцтв з реєстрації авторського права на твір	40	34	41	48	62	59	68	48	40	41	1	1
5	Отримано охоронних документів в т.ч. зі здобувачами	231	281	335	336	367	369	370	298	212	218	-13	6
		125	179	246	208	214	203	234	180	99	112	-13	13

Проведені дослідження підприємств харчової промисловості, що займалися інноваційною діяльністю в 2017–2019 рр. вказують на суттєве їх відставання у сфері провадження такої діяльності та використанні інновацій.

За джерелами фінансування інноваційної діяльності в харчовій промисловості значну питому вагу займають власні кошти підприємств (86–82 % від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності), позичкові кошти кредитних установ (5–19 %) та іноземні інвестиції (8,09 %). Отже, у сфері здійснення інноваційної діяльності підприємства харчової промисловості розраховують переважно на власні кошти і можливості.

Проведені дослідження діяльності підприємств харчової промисловості, що реалізували інноваційну продукцію дозволили визначити, що їх частка у загальному обсязі промислових підприємств України складає понад 8%, і найбільшу питому вагу у структурі реалізованої інноваційної продукції займає продукція нова лише для підприємства (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяги, структура та темпи приросту реалізованої інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості в 2017-2019 рр., млрд. грн.

№ з/п	Показник	2017		2018		2019		Відхилення 2019 / 2017		Відхилення 2019 / 2018	
		Заг. кіл.	Структура, %	Заг. кіл.	Структура, %	Заг. кіл.	Структура, %	Абс., од.	Відн., %	Абс., од.	Відн., %
1.	Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції	6,72	100	7,28	100	6,29	100	-0,43	-6,40	-981,78	-13,49
2.	Продукція нова для ринку	1,45	21,58	1,71	23,50	0,82	13,00	-0,63	-43,45	-891,33	-52,14
3.	Продукція нова для підприємства	5,28	78,57	5,57	76,50	5,48	87,00	-0,20	3,79	-90,45	-1,62

Встановлено, що 30–50% інноваційної продукції, виробленої національними промисловими підприємствами, реалізується за межі України. Дослідження ситуації з придбання та передачі нових технологій в державі та за її межами демонструє, що Україна є більш споживачем технічних досягнень, ніж постачальником.

Аналіз кількості придбаних та переданих технічних досягнень харчової промисловості за 2017–2019 рр. демонструє інтерес підприємств до придбання нових технологій і мінімальну активність з передачі технічних досягнень за кордон, що пояснюється певними перешкодами правового характеру та низькою конкурентоспроможністю технічних досягнень на міжнародному рівні.

Визначено, що підприємства харчової промисловості не зацікавлені в нагромадженні нематеріальних активів, оскільки їх балансова вартість швидко зменшується за рахунок амортизаційних відрахувань (передбачених в бухгалтерському обліку) і більшість підприємств харчової промисловості мають на балансі нематеріальні активи, що не перевищують 0,03-0,30% загального обсягу активів, і на практиці такі підприємства використовують нематеріальні активи лише для власних потреб. Відповідно до колізій податкового законодавства України та особливостей вітчизняного бухгалтерського обліку, винагороду, яка сплачується за користування ОПВ за ліцензійними договорами, більшість підприємств не можуть віднести до своїх витрат, і змушені виплачувати як відсоток з доходної частини, що є абсолютно неправомірним за міжнародними стандартами. Такі умови оподаткування не дозволяють підприємствам харчової промисловості отримувати більші прибутки за ліцензійними договорами і таким чином комерціалізація об'єктів права інтелектуальної діяльності харчових підприємств стає непривабливим видом діяльності і не викликає підвищеного комерційного інтересу з боку власників підприємств.

Третій розділ дисертаційної роботи «Перспективи розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості» присвячено визначенню основних напрямів підвищення ефективності формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості та розробці програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості на основі PEST-аналізу, а також визначення впливу перспектив розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості на збільшення величини роялті підприємств промисловості за допомогою GAP-методу.

Встановлено, що Україна відрізняється від слаборозвинених країн високим номінальним інтелектуальним потенціалом, який зберігся попри значні втрати у кадровому, науковому, технологічному та технічному потенціалах. Разом з тим, негаразди в соціально-економічному та техніко-технологічному розвитку України спричинили певні негативні тенденції у трансформації та використанні інтелектуального потенціалу харчової промисловості. Визначено фактори негативного впливу на формування, реалізацію та розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості: неефективна політика держави щодо стимулювання та активізації інтелектуального потенціалу; міграція за кордон висококваліфікованих кадрів; затяжні кризові стани в економіці та політиці; наслідки невдалих приватизаційних процесів; втрата престижу висококваліфікованої інтелектуальної праці; негативні трансформаційні зміни в галузях науки та освіти.

З метою мінімізації визначеного впливу негативних факторів на формування, реалізацію та розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості було розроблено систему заходів з підвищення ефективності реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

Розроблено цілісну трьохрівневу систему заходів стимулювання використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості та активізації перетворення інтелектуального потенціалу на інтелектуальний капітал, яку побудовано за ієрархічно-інтегральним принципом (рис. 5).

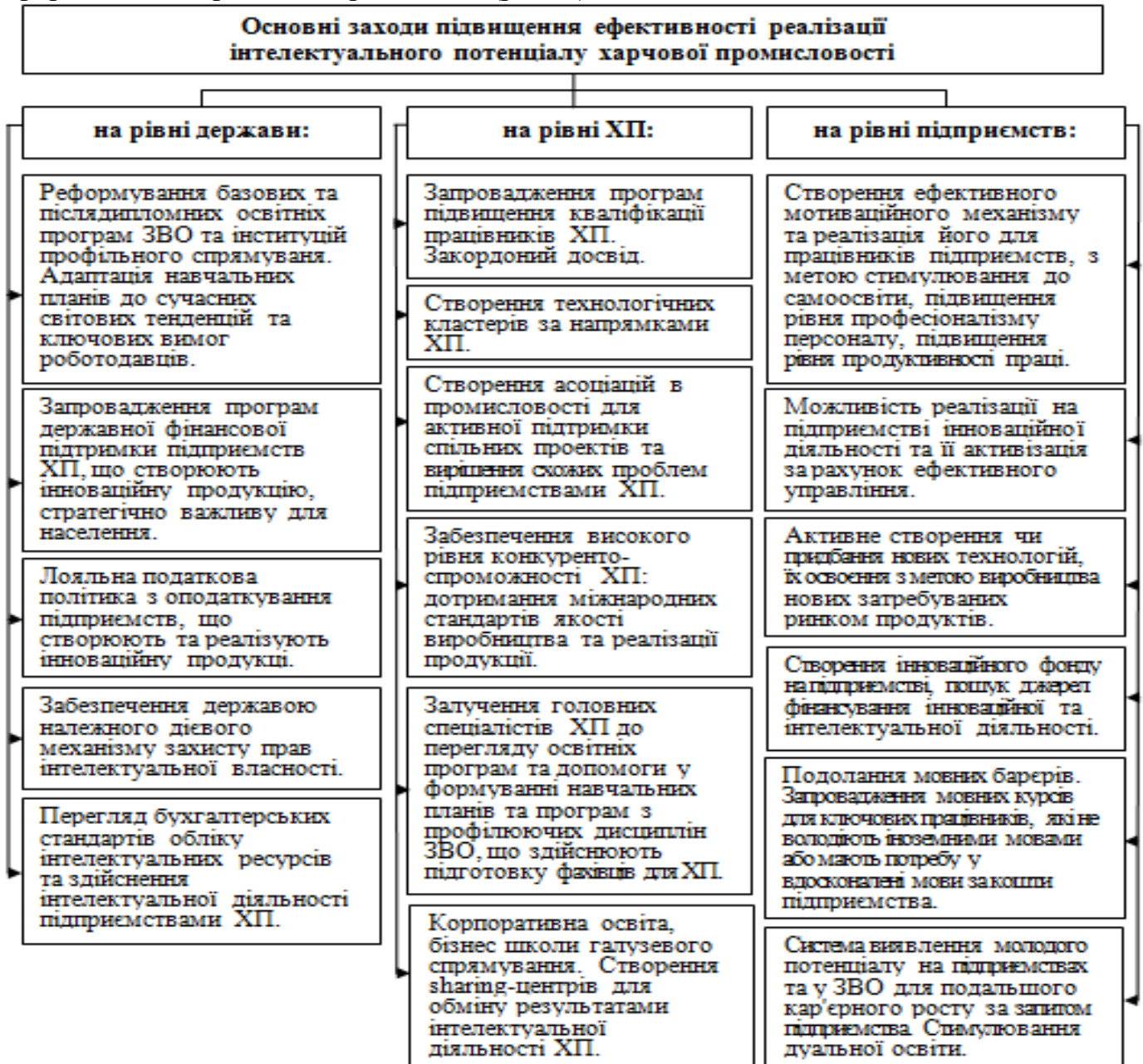

Рис. 5. Заходи підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу в харчовій промисловості

На мезорівні запропоновано створення галузевих sharing-центрів обміну результатами інтелектуальної діяльності харчової промисловості та запровадження корпоративної освіти, а на мікрорівні – застосування системи виявлення молодого потенціалу на підприємствах і у ЗВО з метою подальшого кар'єрного росту на замовлення підприємств харчової промисловості.

Для кращого розуміння зовнішнього оточення, факторів впливу на інтелектуальний потенціал харчової промисловості, діагностування можливостей і загроз (вивчення яких дозволить уникнути критичних помилок при розробленні та реалізації програми розвитку інтелектуального потенціалу) було обрано PEST-аналіз, який також дозволяє отримати вихідні дані для можливості управління ризиками, розробити прогноз зміни чинників у часі та обрати необхідну програму розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

PEST-аналіз проводився за 4 групами факторів: політичними (підписання Україною міжнародної конвенції і ратифікація її основних норм; загальнодержавна політична ситуація щодо розвитку інтелектуальної діяльності і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; рівень впливу держави на промисловість), економічними (зміна курсу гривні; ріст і насиченість галузевих ринків; рівень конкуренції), соціально-культурними (рівень життя населення, очікувані заробітки; рівень освіти і кваліфікації; міграційна динаміка), технологічними (наукові відкриття, рівень знань і технологій; витрати на НДР; рівень розвитку Інтернету та мобільних технологій).

На основі результатів PEST-аналізу запропоновано програму розвитку інтелектуального потенціал харчової промисловості та сформовано комплекс відповідних заходів (табл. 5).

Таблиця 5

Комплекс заходів програми розвитку

№ з/п	Захід	Напрямок дій
1.	Формування (створення)	Сприяння та заохочення формування (створення) інтелектуальних ресурсів та ОПІВ суб'єктами харчової промисловості
2.	Використання	Запровадження сприятливих умов та механізмів використання інтелектуальних ресурсів та ОПІВ у харчових виробництвах
3.	Управління	Становлення ефективного галузевого управління у сфері формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості. Лобіювання проекту з підвищення ефективності діяльності державних установ у системі охорони інтелектуальної власності, проведення експертизи заявок, реєстрації та видачі охоронних документів на ОПІВ
4.	Законодавство	Удосконалення законодавства з охорони та захисту прав інтелектуальної власності, адаптація його до європейських та міжнародних стандартів – ініціація створення пакету законопроектів з доведення існуючої законодавчої бази до міжнародних положень про захист та охорону прав на інтелектуальні ресурси та ОПІВ, зокрема, для промисловості та інноваційних проектів в харчовій промисловості запровадити пільгову систему оподаткування прибутку та ефективний облік ОПІВ в бухгалтерському та податковому обліку
5.	Захист прав	Удосконалення механізмів захисту прав на ОПІВ суб'єктів господарювання харчової промисловості та підвищення ефективності захисту інтелектуальних ресурсів промислових підприємств та наукових установ
6.	Освіта та культура	Формування високого рівня освіти та культури у сфері формування та використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості з метою створення додаткових конкурентних переваг для харчової промисловості та побудови конкурентоздатної національної економіки, що буде заснована на знаннях, створення та впровадження передових технологій спричинених активізацією інноваційних процесів

Перспективні напрями програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості сформовано у 10 блоків (рис. 6).

Блок I. Управління у сфері формування та використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості
Блок II. Генерація інтелектуальних ресурсів та об'єктів права інтелектуальної власності
Блок III. Використання інтелектуального потенціалу, трансфер технологій
Блок IV. Авторське право та суміжні права, стимулювання творчої діяльності
Блок V. Захист прав інтелектуальної власності
Блок VI. Державні стратегії, програми, концепції щодо розвитку харчової промисловості та питання створення, охорони об'єктів права інтелектуальної власності та використання інтелектуального потенціалу
Блок VII. Стимулювання окремих сфер, що впливають на розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості
Блок VIII. Оцінка впливу та бюджет впровадження програми
Блок IX. Етапи впровадження програми
Блок X. Процедура моніторингу

Рис. 6. Напрямки програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості

Реалізація програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості починається з першого блоку: «Управління у сфері формування та використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості» і передбачає дії з організації системи формування та використання ОПВ в харчовій промисловості, а також їх охорону на законодавчому рівні, стимулювання розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості за рахунок запровадження податкових пільг для нагромадження, реалізації та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості (рис. 7).

I. УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІП В ХП
<p>1.1. Створення центральної структури управління у сфері формування та використання ОПВ в ХП, визначення принципу взаємодії та підпорядкованості органу управління установ та організації різних галузей ХП <i>Стратегічна ціль:</i> Створення оптимальної, якісної та ефективної системи правової охорони ОПВ в ХП, здатної сформувати та реалізувати прозору публічну модель подолання існуючих викликів та ризиків і запропонувати дієві інструменти у сфері ІД суб'єктів господарювання ХП як стимули для розвитку економічних та суспільних чинників</p>
<p>1.2. Створення системи експертизи та видачі охоронних документів на ОПВ в ХП, з оптимізацією строків розгляду заявок та видачею охоронних документів для суб'єктів господарювання ХП <i>Стратегічні цілі:</i> Забезпечення ефективного проведення експертизи, у складі галузевого органу управління ІП, що спрямовує діяльність на розбудову інноваційної економіки, сприяє науково-технологічному розвитку ХП та України</p>
<p>1.3. Патентування винаходів та корисних моделей в ХП <i>Стратегічні цілі:</i> врегулювання строків підтримки охоронних документів; аналітика щодо подання заявок та отримання охоронних документів; створення баз даних для строків підтримки: фізичними особами, юридичними особами, неприбутковими організаціями (на винаходи та корисні моделі)</p>
<p>1.4. Ініціювання проєкту з вдосконалення національного законодавства з ІД та ІВ <i>Стратегічні цілі:</i> узгодження та удосконалення законодавства у сфері ІД з метою забезпечення імплементації положень Угоди про асоціацію щодо охорони ІВ та врахування положень міжнародних договорів у сфері ІД та ІВ, укладених Україною; врахування у процесі правозастосування та удосконалення системи законодавства факторів наукового та технологічного розвитку</p>
<p>1.5. Вдосконалення системи патентознавства <i>Стратегічні цілі:</i> розробка напрямків з вдосконалення організації діяльності патентних повірених в сфері ХП; вдосконалення роботи інституту патентознавства за рівнем ефективності діяльності відповідному стратегічним цілям у сфері технологічного та інноваційного розвитку</p>
<p>1.6. Внесення змін до податкової системи щодо створення податкових пільг для суб'єктів господарювання в сфері ІД в ХП <i>Стратегічна ціль:</i> запровадження чітких норм оподаткування, що враховують та регламентують застосування податкових пільг та зменшення податкового тиску для підприємств, установ та організацій, що займаються інноваційною та ІД та створюють відповідні технології та продукти в ХП</p>

Рис. 7. Блок I. «Управління у сфері формування та використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості»

Інші блоки програми побудовано за аналогічною структурою з виділенням стратегічних цілей, які потім конкретизовано у системі заходів.

З метою ефективної реалізації програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості розроблено процедуру її моніторингу, орієнтовану на виконання положень плану дій реалізації програми. Передбачається проведення моніторингу протягом усього періоду впровадження програми, що включатиме збір, обробку та аналіз даних, виявлення помилок від непередбачених впливів, внесення можливих поправок до запланованих заходів та дій. Система моніторингу реалізації програми супроводжується організацією безперервного процесу звітності, оперативного обміну інформацією і оцінки стадії впровадження програми.

Прогнозним результатом розвитку підприємств харчової промисловості внаслідок впровадження запропонованої програми на 2021–2026 рр. є зростання доходу від реалізації ліцензійних прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Для визначення розривів між перспективними цілями розвитку інтелектуального потенціалу ключових підприємств харчової промисловості і можливостями промисловості (на базі укладених ліцензійних договорів і отримання за ними винагороди) у дослідженні застосовано GAP-методику. За основу для розрахунку взято дохід (роялті), який отримували провідні підприємства харчової промисловості за останні 6 років. В результаті отримано три показники прогнозу за GAP-методом: 1) стратегічний прогноз – 150 000 млн. грн. (пріоритетна ціль для розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості); 2) очікуваний прогноз – 140 655,47 млн. грн. (прогноз за методом екстраполяції тренду); 3) тактичний прогноз – 152 428,57 млн. грн. (прогноз за експертним методом).

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження сформульовано ряд висновків теоретичного та прикладного характеру, основні з яких зводяться до наступного.

1. Аналіз та узагальнення теоретичних підходів уможливило обґрунтування сутності понять «інтелектуальний потенціал харчової промисловості» та «інтелектуальний капітал харчової промисловості» з погляду національного інтелектуального потенціалу. З'ясовано, що ефективність використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості напряму залежить від створення сприятливих умов для трансформації його в інтелектуальний капітал.

2. Систематизовано ключові фактори впливу на формування інтелектуального потенціалу харчової промисловості. Систему чинників впливу побудовано як багаторівневу структуру, що складається з таких основних груп факторів: природні, економічні, інституційно-правові. Економічні в свою чергу диференційовано на фактори зовнішнього, внутрішнього середовища та доповнено групою мезофакторів (регіонального та галузевого впливу), що враховують особливості харчової промисловості (інтеграція освіти, науки і виробництва; акумулювання результатів діяльності сільського господарства в харчовій промисловості та ін.).

3. Узагальнення наукових напрацювань дало змогу відобразити процес використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості як структурно-логічну процесно-орієнтовану послідовність трансформування інтелектуального потенціалу харчової промисловості в її інтелектуального капітал через оцінку вартості інтелектуальних ресурсів та здійснення їх правового захисту, що дозволяє

реалізовувати визначений інтелектуальний потенціал і в процесі його капіталізації отримувати прибуток.

4. Дослідження стану розвитку національного інтелектуального потенціалу у порівнянні з іншими країнами в залежності від рівня освіти та науки з врахуванням якісних та кількісних характеристик інтелектоутворюючих та інтелектоспрямовуючих показників дозволило з'ясувати взаємозв'язок інтелектуального потенціалу з економічним розвитком держави. Проведений моніторинг стану інтелектуального потенціалу харчової промисловості за рівнем підготовки, освіченості працівників, рівнем інтелектуальних розробок, ефективності інноваційної діяльності, визначення ролі нематеріальних активів при формуванні, використанні та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості продемонстрували позитивні тенденції у формуванні інтелектуального потенціалу за показниками освіти і науки. Дослідження підприємств харчової промисловості на предмет інноваційної активності вказують на суттєве їх відставання у сфері провадження такої діяльності та використанні інновацій.

5. Застосування PEST-аналізу дозволило визначити чинники впливу на формування, використання та розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості. За результатами проведеного дослідження запропоновано програму розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості, адаптовану до особливостей харчової промисловості, виражену через систему чинників впливу з розробленням заходів ефективного використання та стимулювання розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

6. За результатами проведеного дослідження визначено низку негативних тенденцій у формуванні, використанні та розвитку інтелектуального потенціалу, що спричинені неефективними політичними, правовими, економічними та соціальними процесами. З метою стимулювання використання інтелектуального потенціалу харчової промисловості розроблено цілісну трьохрівневу систему заходів, яка побудована за ієрархічно-інтегральним принципом. На мезорівні запропоновано створення галузевих sharing-центрів обміну результатами інтелектуальної діяльності харчової промисловості та запровадження корпоративної освіти, а на мікрорівні – застосування системи виявлення молодого потенціалу на підприємствах і у ЗВО з метою подальшого кар'єрного росту на замовлення підприємств харчової промисловості, що дозволить активізувати перетворення інтелектуального потенціалу харчової промисловості на інтелектуальний капітал.

7. За допомогою GAP-методу з врахуванням експертних оцінок та використанням екстраполяції тренду зпрогнозовано вплив реалізації програми розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості на збільшення величини роялті підприємств харчової промисловості. Сформовано перспективні цілі зростання обсягу сукупних роялті ключових підприємств харчової промисловості, які реалізують свої ліцензійні права і отримують за це додатковий дохід у вигляді роялті. В роботі зроблено стратегічний, очікуваний та тактичний прогнози досяжності стратегічних цілей.

Реалізація запропонованих заходів може сприяти розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості та національного інтелектуального потенціалу у напрямі формування економіки інноваційного типу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Sologub O., Stepanchuk S. Intellectual potential of an innovation society. *The trajectory of growth and structural transformation of the world economy amid international instability*: монографія / ред. С.А. Балашова, В.М. Матюшка. Москва: РУДН. 2014. Т.65. Р. 168–177. (0,45 д. а., особисто автору – 0,40 д. а.: сформовано теоретико-методичний підхід до інтелектуального потенціалу як фактору інноваційного розвитку економіки суспільства).

Публікації в наукових фахових виданнях

1. Степанчук С.О. Інтелектуальний потенціал національної економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. (Index Copernicus; Google Академія). 2014. Вип. 8 Ч. 7. С. 55–59 (0,45 д. а.).

2. Степанчук С.О. Особливості формування та використання інтелектуального потенціалу. *Економічний аналіз. Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету*. (Index Copernicus Internation; Scholar Google; Open access; Crossref). 2015. Т.19. №1. С. 13–24 (1,08 д. а.).

3. Степанчук С.О. Сучасний стан розвитку людського потенціалу в національній економіці України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. (Scholar Google; Crossref). 2015. №2(30). С.35–40 (0,54 д. а.).

4. Stepanchuk S.O. Index-matrix approaches of analysis of effective use of the intellectual potential in national economy. *Глобальні та національні проблеми економіки*. (Index Copernicus). 2015. №6. С. 249–253. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/50.pdf> (дата звернення: 01.12.2020). (0,45 д. а.).

5. Stepanchuk S.O. Intellectual potential of ukrainian enterprises of food industry. *Актуальні Проблеми Економіки*. (EBSCOhost; EconLit; ABI/Inform (by ProQuest); Cabell's Directories; **Scopus**: 2008–2016). 2015. №7(169). С. 186–193 (0,64 д. а.).

6. Степанчук С.О., Восколович Л.В. Інтелектуальний потенціал харчової промисловості. *Агросвіт: науковий економічний журнал*. (Index Copernicus Internation; Scholar Google; Open access; Crossref; WorldCat). 2017. №9. С. 35–42 (0,46 д. а., особисто автору – 0,40 д. а.: сформовано методичний підхід до дослідження інтелектуального потенціалу харчової промисловості).

7. Петухова О.М., Степанчук С.О. Формування та використання інтелектуального потенціалу в національній економіці України. *Інтелект XXI: науковий економічний журнал*. (Index Copernicus; Scholar Google). 2019. Вип. №6. С. 127–132 (0,54 д. а., особисто автору – 0,34 д. а.: сформовано теоретико-методичний підхід з формування та використання національного інтелектуального потенціалу).

У періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу:

1. Stepanchuk S. The intellectual potential of the enterprise. Value. Structure. Evaluation. *European Journal of Economics and Management Scieeces*. (Crossref; Scholar Google; GIF Global Impact Factor - 804). 2015. №3 Р. 65–69 (0,40 д. а.).

У інших наукових виданнях

1. Степанчук С.О. Оцінка та управління інтелектуальною власністю на промисловому підприємстві. *Участь молоді у розвитку економіки та суспільства*

України: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспір. та мол. учен., 14–15 березня 2013 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2013. С. 89–90 (0,09 д. а.).

2. Степанчук С.О. Conception de droit de la propriété intellectuelle en Ukraine. *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті*: матер. 79 міжн. наук. конф. мол. учен., аспір. і студ., 2–3 квітня 2013 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2013. Ч.4. С. 726–727 (0,09 д. а.).

3. Степанчук С.О. Соціально-філософські аспекти інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства. *Дні науки філософського факультету – 2013*: матер. доп. та виступів міжн. наук. конф., 16–17 квітня 2013 р. м. Київ, К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. Ч. 8. С. 214–216 (0,14 д. а.).

4. Степанчук С.О. Теоретико-методичні аспекти управління інтелектуальним потенціалом. *Управління сучасним підприємством*: матер. IX-ї міжн. наук.-практ. конф., 25–26 квітня 2013 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2013. С. 76–79 (0,18 д. а.).

5. Sologub O., Stepanchuk S. Problems of Intellectual Property Commercialization in Ukraine. *The second North and East European congress on food - NEEFood – 2013*: book of Abstracts, 27–29 May 2013. Kyiv, K.: NUFT, 2013. P.102 (0,05 д. а., особисто автору – 0,04 д. а.: сформовано підхід до визначення проблем пов'язаних з захистом інтелектуальної власності в Україні на законодавчому рівні).

6. Stepanchuk S. Les problèmes de formation et de développement du potentiel intellectuel de Ukraine» *XXIV Colloque Fédérateur de l'Institut CEDIMES Kyiv (Ukraine)*: recueil des thèses, 28 Octobre – 3 Novembre 2013. Kyiv, K.: UNTA, 2013. P. 70 (0,05 д. а.).

7. Степанчук С.О. Інтелектуальний капітал: структура та властивості. *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті*: прог. і матер. 80 міжн. наук. конф. мол. учен., аспір. і студ., 10–11 квітня 2014 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2014. Ч.3. С. 262–263 (0,09 д. а.).

8. Степанчук С.О. Розвиток інтелектуального потенціалу підприємств харчової промисловості. *Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості*: прог. і матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 квітня 2014 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2014. С. 77–80 (0,16 д. а.).

9. Степанчук С.О. Вимірювання та оцінка інтелектуального капіталу підприємства з метою розроблення механізму управління. *Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України*: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспір. та мол. учен., 20–21 березня 2014 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2014. С. 155–156 (0,09 д. а.).

10. Сологуб О.П., Степанчук С.О. Сучасні проблеми активізації інноваційного портфелю підприємства. *Нові ідеї в харчовій науці – нові продукти харчовій промисловості*: матер. Міжн. наук. конф., 13–17 жовтня 2014 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2014. С. 833 (0,05 д. а., особисто автору – 0,03 д. а.: розглянуто підходи щодо активізації інноваційних можливостей підприємств харчової промисловості).

11. Степанчук С.О. Вплив інтелектуального потенціалу на інноваційний розвиток суспільства. *Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК*: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф., 19–20 листопада 2014 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2015. С. 257–258 (0,09 д. а.).

12. Sologub O., Stepanchuk S. Intellectual potential of an innovation society. *Модернизация и инновационное развитие экономических систем: проблемы,*

стратегии, структурные изменения: матер. VI-й Межд. науч. конф., 30–31 октября 2014 г. Москва, Россия. М.: РУДН, ВЦ РАН, CEDIMES-Russie occidentale, 2014. С. 80–81 (0,09 д. а., особисто автору – 0,05 д. а.: сформовано підходи до визначення ролі інтелектуального потенціалу в суспільному розвитку).

13. Степанчук С.О. Вимірювання та оцінка інтелектуального потенціалу в національній економіці України. *Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості*: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., 16–17 квітня 2015 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2015. С. 60–62 (0,14 д. а.).

14. Степанчук С.О. Оцінка сучасного стану інтелектуального потенціалу в національній економіці України. *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті*: матер. 81-ї Міжн. наук. конф. мол. учен., аспір. і студ., 23–24 квітня 2015 р. м. Київ, К.: НУХТ, 2015. Ч.3. С. 284 (0,05 д. а.).

15. Stepanchuk S. Les methods de mensuration du potential intellectual / S. Stepanchuk. *Economic Integrations, Competition and Cooperation: Accession of the Western Balkan region to the European Union: the book of abstracts 10th International Conference, 22–24.04.2015., Croatia, University of Rijeka, 2015. P. 46 (0,05 д. а.).*

16. Степанчук С.О. Механізм перетворення інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал. *Проблеми економіки підприємств в сучасних умовах*: матер. XI Міжн. наук.-практ. конф., травень 2015 р. м. Київ., К.: НУХТ, 2015. С. 158–159 (0,09 д. а.).

17. Степанчук С.О. Використання інтелектуального потенціалу в національній економіці України. *Сучасні тенденції та проблеми розвитку економіки*: збір. тез наук. семін., К.: НУХТ, 2020. Вип. 18. Ч.1. С.106–111 (0,23 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Степанчук С.О. Формування, використання та перспективи розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Національний університет харчових технологій, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено розвитку теоретико-методичних положень та розробленню практичних рекомендацій щодо удосконалення формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

У роботі розвинуто категорійний апарат, зокрема уточнено сутність понять «національний інтелектуальний потенціал» та «національний інтелектуальний капітал» та встановлено взаємозв'язки між ними, а також конкретизовано дефініції «інтелектуальний потенціал харчової промисловості» та «інтелектуальний капітал харчової промисловості». Встановлено структурні елементи інтелектуального потенціалу; визначено та проаналізовано основні чинники впливу на формування, використання та розвиток інтелектуального потенціалу харчової промисловості.

Досліджено інтелектуальний потенціал харчової промисловості в системі національної економіки України за напрямками: стан освіти і науки; рівень освіченості працівників; інтелектуальні ресурси; інноваційна діяльність; використання нематеріальних активів підприємствами харчової промисловості.

Визначено основні напрями підвищення ефективності формування,

використання та розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості та національного інтелектуального потенціалу. На основі результатів PEST-аналізу розроблено програму розвитку інтелектуального потенціалу харчової промисловості; спрогнозовано результати впровадження запропонованої програми та за допомогою GAP-методу зроблено прогноз зростання доходу – роялті, як наслідку активізації дій з комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності в харчовій промисловості та від реалізації ліцензійних прав підприємств.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал, харчова промисловість, національна економіка, інтелектуальна власність, розвиток.

ANNOTATION

Stepanchuk S.O. Formation, use and prospects of development of intellectual potential of food industry. - Manuscript.

The dissertation on obtaining of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.03 - economy and management of a national economy. - National University of Food Technologies, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological bases of formation, use and development of intellectual potential of food industry in terms of national intellectual potential of Ukrainian economy and development on this basis of practical recommendations for effective management of intellectual potential of food industry. The paper develops a categorical apparatus, in particular, clarifies the essence of the concepts of "national intellectual potential" and "national intellectual capital" and establishes the relationship between them, as well as specifies the definitions of "intellectual potential of the food industry" and "intellectual capital of the food industry" in terms of national intellectual potential.

The structural elements of the national intellectual potential and the intellectual potential of the food industry are determined. The key factors influencing the formation, use and development of intellectual potential of the food industry are systematized, which are built as a multilevel structure and supplemented by a group of meso-level factors that take into account the food industry, such as: integration of education, science and production industry. The structural and logical sequence of transformation of intellectual potential of food industry into intellectual capital of food industry through the apparatus of estimation of cost of intellectual resources and realization of their legal protection is considered, that allows to realize mobilized intellectual potential as protected and estimated profit.

The state of the intellectual potential of the food industry in the system of the national economy of Ukraine is investigated. The elements of the intellectual potential of the national economy and food industry of Ukraine were monitored in the following areas: the current state of education and science; the level of education of employees; research of intellectual resources; innovation activity; use of intangible assets by food industry enterprises. The factors influencing the formation, use and development of the intellectual potential of the national economy and food industry are diagnosed.

The main directions of increasing the efficiency of formation, use, development of intellectual potential of the food industry in terms of national intellectual potential and developed a system of measures to stimulate the intellectual potential of the food industry,

based on a linear-functional approach and built as a three-tier system of measures (macro-, micro- and meso-level), which will intensify the transformation of intellectual potential into intellectual capital by expanding the means for its implementation at the level of the food industry.

New ways of using the intellectual potential of the food industry through the introduction of a system of sectoral sharing of intellectual resources and the creation of corporate institutions (at the meso-level) of the food industry, identifying young potential in enterprises, educational and research institutions at the request of food industry (at the micro level) to the system of measures of the program of development of intellectual potential of the food industry.

The program of development of intellectual potential of the food industry from the point of view of national intellectual potential is developed on the basis of results of the PEST-analysis of factors of influence on formation, use and development of intellectual potential of the food industry which are adapted to features of the food industry and expressed through a system of influencing factors with the development of measures for the effective use and stimulation of the intellectual potential of the food industry.

The impact of the results of the program for the development of intellectual potential of the food industry on increasing the amount of income (royalties) of food industry enterprises using trend extrapolation, taking into account expert assessments and the use of GAP-method, which allowed to make predictions about the achievement of strategic goals.

Keywords: intellectual potential, intellectual capital, food industry, national economy, intellectual property, development.